

A VILÁGNYELV S A TERMÉSZETES FEJLŐDÉS.

Mióta Ostwald lipcei tanár — a híres energetikus Ostwald — egy nemrég megjelent elragadóan okos kis értekezésében (*Die Weltsprache. Stuttgart, Frankh*) nyíltan a világnyelv gondolata hívének vallja magát, az ember inkább elő mer állani abbéli hitével, hogy a világnyelv, vagyis egy mesterségesen megcsinált s minden nemzetbeli ember számára teljesen megtanulható s körülbelül egyformán könnyű nyelv nemcsak szükséges, de lehetséges is, — sőt hogy számos efféle kísérlet közül egynek, a Samenhof dr. Esperanto-nyelvének megvan az a tehetsége, hogy, ha valamely döntő erejű nemzetközi bizottság világnyelvvé emelné, némi módosítással s egyszerűsítéssel e helyen kitűnően beválják. Az Ostwald röpiratának ára mindössze tizenkét fillér — a világnyelv gondolata körül alakult nemzetközi tudós-bizottság vesztegeti ily potom áron — s ajánlom elolvasásra mindenkinek, a ki számára az emberi nem összetartozandósága szívbéli dolog s gyönyörűsége telik abban, ha kiváló elméből kipattant villamos szikrák kristályba szerzik a maga elméjében kóválygó megsejtéseket. Én csak kettőt szólnék tovább az Ostwald megpendítéseiből, már mint olyat is, a mi bennünket magyarokat másoknál valamivel jobban érdekel. Az egyik a dolog politikai vonatkozása, mely ránk kicsiny népre nézve különösen fontos. A másik a természettudományi, melyhez nekünk azért van másoknál valamivel több közünk, mert minálunk éppen a műveltek, éppen a tudományosan gondolkodók hajlanak arra, hogy mivel bámulva veszik észre a ezzel semmikép sem fogható dolgokban is a szerves, a természetes, szinte testi fejlődést: ebben az emberi értelemnek s a tudatos és szándékos cselekvésnek részét és hatalmát éppúgy kevésbé

vegyék, mint a legorthodoxabb teológia — viszont magyar gondolkozó, Pikler Gyula budapesti egyetemi tanár és jogfilozófus az, ki tudomásom szerint a legeredetiebben s legteljesebb bizonyítással mutatja ki, hogy a természetesnek nevezett fejlődés és a tudatos cselekvésnek abba való belenyúlása közt magában ellentét nincsen, sőt hogy a tudatos és szándékos cselekvést egyenesen azok közé a folyamatok közé kell sorolni, melyeknek rendjén a természetes fejlődés végbemegy. A Pikler elméletein s az újabb természettudományi felfogáson sarkallanak a következő fejtegetések, a nélkül, természetesen, hogy a tudósoknak felelniök kellene a következtetés némiképp dilettáns módjáért.

I.

A mi a politikát illeti: azzal hamar végezhetünk. Észre kell végre vennünk, hogy mialatt a szocialista törekvésnek egyre az ő nemzetagadó hazaárulását vetik szemére, az, csakúgy, mint az osztályokban s a foglalkozási nemekben: a nemzetekben s népekben is fölébreszti a tudatosságot, s mint a kis embereket, a kis népeket is emberi jogaikhoz juttatja. E való sággal a legelfogulatlanabb, legkollektivistább s legnemzetközibb politikának is számolnia kell. Éppen a ki tudja, hogy mennyire igazán nyelvében él a nemzet, vagyis mennyi erő és hatalom raktározódott be a nemzetek számára az ő nyelvükben, annak üt szeget a fejébe az elgondolás, hogy a világnyelv, melynek eljövetele mind elkerülhetlenebb tehnikai szükség, valamely mai nemzet világszerte ismert nyelve legyen. Ez, igen jól látja meg Ostwald, ennek a nemzetnek a népek versenyében való veleszületett előnyét jelentené, s a többiek felett való elhatalmasodását okozná, a mi nemcsak a legyőzött nemzeteknek volna kisebbsége, de a művészetnek, a tudománynak, a politikának és gazdaságnak is, mely csakhamar belebetegednék ez egyoldalú hatásba. Ezt már a nagy nemzetek sem tűrhetnék, sem a maguk jogos önzése, sem a műveltség általános érdeke szempontjából, hát még a kis nemzetek hogy járnának vele? Ők rövidülnének meg a legjobban, a mi ellen a legszentebb emberiségi érdekek rovására is jussuk van sarkukra állani, — de ezek az érdekek is kárát vallanak, mert elapadna számukra a forrás, melyet a kis népek munkája is szolgáltathat nekik. Mert nem igaz, hogy nincs például nemzeti tudomány, csak az igaz, hogy nincs nemzetek szerint különböző tudományos igazság. Egyszer egy az egy, mindenütt a világon — de mindenütt a világon,

emberenkint és nemzetenkint különböző lehet az út és mód, melyen még erre az igazságra is rábukkantak, s az egyesekben s a nemzetekben különösen kifejlődött különös erők egyformán fontosak és szükségesek lehetnek a tudományos kutatás számára. Nem az egyes ember, egyes faj és egyes nemzet eltűnése a szociális ideál, hanem az egyeseknek közös munkában való összefogódzása, éppen arra a célra, hogy ez az összefogódzás minden egyesnek az ő egyéni élete, joga és fejlődése teljességét biztosítsa. Mindnyájunknak meg kell értenünk egymást, hogy mindnyájan igazságosak lehessünk egymáshoz, és minden könyök szabadságát tisztelnünk kell, hogy mindenki elvégezhesse a maga munkáját. A kis népek munkájának, a kis népek nyelvének is meg lehet a maga jelentősége; az abban bizsergő erőnek is a maga rendeltetése. Egyformán szabad, egyformán biztosított verseny döntheti csak el, melyik az életrevaló s melyiknek kell, ha kell, elbuknia. Ha a közös élet és munka szükségai a nemzetieken fölül közös nyelvet is kívánnak, annak olyannak kell lennie, mint a tiszta üvegnek, mely keményen megáll, de semmi fénynek nem áll útjában, minden sugarat át bocsát magán, semmit sem nyel el belőle és semmit sem tesz hozzá. Ilyen nyelv a nemzetiek közt nincsen. Kérdés, lehet-e csinálni?

II.

Hitem szerint igen — s ezzel tértünk át a dolog természettudományi vonatkozásaira. Az ember csodakereső állapot; a természettudományi felfogásnak is meg vannak a maga misztikusai, s ha a teológia megkülönböztet természeteset és értelemfölöttit, ők viszont a természetbe csempészik bele az értelemfölöttiséget. Egyfelől ők kiabálják a legjobban, hogy nincs csoda, minden természetes, s a világon mindennek egyforma a rendje és törvényszerűsége. Másfelől viszont abban, a mit a természet rendjének és törvényszerűségének legfőbb jelentkezése gyanánt csudáinak: az életben, a szervességben s a, mint ők nevezik, természetes fejlődésben: mind csupa rejtelmet látnak, a mit mi a mi véges eszünkkel egészen föl nem érhetünk s főképp: a mibe a mi véges eszünk s eszünktől hajtott eltökélésünk és cselekvésünk bele nem nyúlhat. Kézzel nem foghatóságokról, mint a milyen a társadalom, az erkölcs, a jog vagy a nyelv: úgy beszélnek, mintha kezükkel tapintották volna ki azoknak eleven, hogy úgy mondjam állati voltát. De míg az agencziák s az aktusok közé, melyekből ez az eleven élet összealakul, fejedelmi

méltányossággal fogadják be az éghajlatot, a talajviszonyokat s fogadnak be mindent, a mi egyáltalán van vagy lehet a világon: úgy látszik meddőnek, úgy látszik erőtlen erőnek ítélik éppen az emberi értelmet, melynek ez intézmények, legalább javarészt, külső megtestesülései volnának.

A nyelvről például megállapítják — s alkalmasint igazuk van — hogy az az emberi gondolkodás törvényszerűségének eleven külső megfelelője; abból nőtt ki s abból táplálkozik, szervesen, természetes fejlődésben. Ebből tulajdonképp az következne, hogy, mivel a nyelvnek az emberi értelemből való kisarjadása legalább is nem állja útját a nyelv eleven, szerves és természetes fejlődésnek, nyilván az értelem beleavatkozásai sem fogják megzavarni e szervességet, s ez értelem tudatos és eltökélt műveinek sem kell letenniük arról a reménységről, hogy elevenek, szervesek és szervesen továbbfejlődőek lehessenek. E helyett a természettudományi miszticizmus azt mondja, hogy, mivel a nyelv szerves és természetesen fejlett elevenség, emberi értelemmel mesterségesen csinált nyelv nem válhatik be és nem állhat meg. Miért nem? Bizonyára azért nem — más ok nem lehet e lemondásra — mert azt hiszik, hogy emberi értelemmel mesterségesen csinált alkotások nem lehetnek elevenek, szervesek és szervesen, vagy, ha úgy tetszik, természetesen továbbfejlődőek.

III.

Hát legyünk kényelmesek, altassuk el lelkiismeretünket, s vegyük szentírásnak az állítást és törvénynek a metaforát, hogy a nyelv eleven, szerves és természetesen fejlődő valami. Sőt pedánsak se legyünk, s az elevenség, a szervesség s a természetes fejlődés mivoltának pontos meghatározását se követeljük a tudomány e skopczaitól, kik az értelmet eunuchnak képzelik, a mint tehetetlen terméketlenségben őrzi a természetes fejlődés háremét. S mindezekon felül higyjünk abban, hogy ez a szentháromság: az élet, a szervesség s a természetes fejlődés, tulajképpen egyet jelent; hogy egyik benne van a másikban, a másik igazában az egyik — és így tovább. Még ekkor sem találunk semmi kényszerűséget, melynél fogva arra, a mit mi magunk eltökélten csináltunk, rá ne illenék mindaz és ugyanaz a törvényszerűség, a mi az eleven, szerves és természetesen fejlődő dolgokban lüktet.

Mert mi ez az élet, ez a szervesség, ez a fejlődés? Minél fogva határolódik el az élettelenségtől, a szervetlenségtől, a vesztegléstől?

Az élet főjellemzője a születés, a táplálkozás és a szaporodás volna, s a környezetnek ezek céljaira való kihasználása; a szervesség minden porczikának valami okból való lettsége, valami felé való törése; az egyéniségen belül s minden porczika külön élete fölött bizonyos közös okoknak, irányzatoknak, törekvéseknek, úgyszólván céloknak egyforma és állandó uralkodása, melynek folytán az új szerzeményből az alkalmatlan kilöködik, az alkalmas fölszívódik, s a régi szubsztancia megállapodott törvényszerűsége, analógiája szerint illeszkedik abba. E két, tulajdonképpen egybeeső folyamat rendjén menne végbe a természetes fejlődés, s e három, tulajdonképpen egybeeső folyamatban a törvényszerűségüket kikényszerítő közös ok és cél nem egyéb, mint az, hogy energiák vannak, megvannak, munkát végeznek, s minden időpontban a legnagyobb munkát végzik el, mely természetük szerint s a múltból már meglévő és többé meg nem változó folyamatok továbbhatása, valamint a meglévő akadályok közepett lehetséges.

Am ez a közös ok és cél nem lebeg-e minden fölött, a mi a világon van vagy lehet, akár ember csinálta tudatosan, akár csak úgy természetből fogva lett? Törvényszerűséget, szerveséget, életet és fejlődést miért csak itt biztosítana, amott pedig nem? A tudatos és emberi elhatározásból és cselekvésből lett folyamatoknak miért volnának más törvényeik, mint a természeteseknek, s ha nem mások a törvényeik, miért volnának mások a követkevéseik? Mikor minden energia a lehető legnagyobb munkavégzés irányát követi: nem szakasztott úgy történik-e ez, mintha választotta volna ez irányt, mintha minden pillanatban tudatosan megállapítaná, hogy *ebben* a perczben *ilyen* irányban fejtheti ki a legnagyobb munkát? S viszont a tudatosságban mi egyéb válik tudatossá, mint valamely folyamat természetmegszabta kiválósága? A szervetlen dolgok átalakulásai szakasztott azon mód mennek végbe, mintha tudatos megfontolással történének. Viszont a tudatos cselekvés tudatossága éppen abban áll, hogy tudatosan veszi számba a világegyetem ugyan azon adottságait, a mikre a természetes történés mintegy ráhibáz. Ha a természetes történésben az okok és irányzatok kényszerítése életet, szervességet és fejlődést idézhet elő, akkor a tudatos cselekvésben, melyen belül a még csak jövőben elkö-

vetkezendő, a tér messze távolából elérkezendő is mintegy már előre hat, mert az eljövendőt a múltból kiszűrt tudomásaink szerint hattatjuk benne: e tudatos cselekvésben még inkább benne kell annak a tehetségnek lenni, hogy a mit teremtett: eleven, szerves és fejlődő lehessen. Vagyis helyes logika szerint nem azt kell mondani, hogy a mit emberi kéz vagy elme csinált, nem lehet szerves, eleven és fejlődő, hanem azt, hogy még szervesebb, még elevenebb, még fejlődőbb lehet, mint a természetől lett dolgok.

IV.

Mentül inkább igaza van tehát annak a természettudományi felfogásnak, mely ugyanazon törvényszerűség uralmát hirdeti a világ minden jelensége fölött, annál képtelenebb, annál következetlenebb a megkülönböztetés, mely a *természeteset* s a *mesterségeset* egymással ellentétbe állítja. Vagy az egyik igaz, vagy a másik, s kétségbeejtő vagy felbőszítő volna, ha olyan tipikus nem volna a tudomány fejlődésére, hogy misztikus vállvonogatásnál egyébbel alig okolják meg a tételt, hogy a miket az élet s a szerves és természetes fejlődés lényeges tulajdonságainak s nyilvánulásainak tekintünk, mesterségesen készített dolgokban nem találtathatunk.

Miért nem?

Tegyük föl, hogy sikerülne, a mi csak technika és tudás dolga, de tudományosan nem lehetetlenség, olyan ágyülövedéket előállítanom, mely, ha kilőttem, a környező levegőből vegyi folyamat útján állandóan meggyarapodnék, s ugyané folyamat révén mozgása is megmaradna. Tegyük fel, hogy ugyané folyamat rendjén a lövedék, ha bizonyos terjedelmet elért, felrobbanna, s részei a környező levegővel való vegyi folyamat útján egyenkint ugyancsak tovább gyarapodnának s mozognának, éppúgy növekednének, majd maguk is éppúgy felrobbannának, s a mozgásra, gyarapodásra és felrobbanásra való hajlandóságot éppúgy átörökítenék szilánkjaikra, mint az eredeti lövedék. Ha valami mechanikai akadály közbe nem lép, s a míg e földön levegőben tart, ez a folyamat végére láthatatlanul tovább folyhatnék, csak úgy, mint például az állati élet, mely szintén csak addig folytathatódik, míg a földön tápláló anyagot talál, s míg mechanikai akadály közbelépése meg nem szakítja. S ha sikerülne ilyen lövedéket készítenem: nem sikerült-e egyben olyasmit is mesterségesen megcsinálnom, a mi teljes az élet minden

jellemző tulajdonságával, mert íme megtaláltatik benne vagy nála az állandó folyamat, a táplálkozás és a szaporodás?

S a természetes és szerves fejlődés?

A ki nyolcz-tíz napot töltött oczeánjáró gőzösön: valamikor, valahol, talán mikor beleverte a fejét valami alkalmatlan szegletbe, vagy megfordítva, mikor elfogta a hála s a meghatottság ez úszó csodáknak bámulatosán kényelmes, gyakorlati s millióféle czélnak egyforma leleménnyel megfelelő berendezésén, mondom, valamikor, valahol, egy perczre, egy átsuhanó érzéssel okvetetlen felbukkant benne a sejtés, hogy a mi mód a hajó az ősi kivájt fatörzsből a mai világjáró gőzössé elfejlődött, voltaképp ugyanolyan módon fejlett, mint a mai ember ama bizonyos ősi sejtéből vagy protoplazmából vagy isten tudja micsodából. A mai gőzösnek nincs egy porczikája, formájának nincs egy vonala, elrendezésének nincs egy arányszáma, mely számlálatlan emberéletbe vagy legalább is mérhetetlen sok balesetbe, kényelmetlenségbe s boszantó tapasztalatba ne került volna, s ezeknek rendjén alakult ki, a mosdószekrény kigömbölyödésétől a kürtő vastagságáig, a lépcső kaucsukborítékától az ajtók vízmentes záródásáig, a kapitány hídjának elhelyezésétől a hajó halformájáig a gőzös minden egyes része s ezeknek egymáshoz való elrendezkedése. Hány hajó billent fel, míg megtalálták a rakományelrendezés mai módját; hány utast sepert le a hullám, míg eltalálták a korlát mai formáját! Nincs, mondom, egy porczikája, egy hajlása, egy vonala, egy arányszáma, melyet magát, melynek helyét, formáját és mennyiségét ne a keserves tapasztalatok útján tudomásul jutott szükség és czélszerűség állapította volna meg, — s a hajó minden porczikája éppúgy testté vált emléke egy ily szükségre adott feleletnek, mint a mai embernek minden izma és idegszála. Hasonlóképpen: az új hajó éppúgy a hajó máig kialakult eszméjének kaptafájára épül, mint a hogy a mai ember az ember mostani eszményének kaptafájára születik; a nem így készült hajók éppúgy nem állnak meg a használatban, mint a hogy a torzszülött emberek nem állnak meg az életben, s a mai hajóács idegeiben éppúgy benne dolgozik a múlt minden tapasztalata, mint a hogy az embrió végigmegy az emberi nem fejlődésének minden fokozatán.

Igaz, ennek azt vethetik ellene, hogy az állati életben az állat keserves tapasztalata és ebből kikelő tudatos elhatározása nem elég arra, hogy az állati szervezet megváltozzék. Bizonyára, nem elég, de viszont nem tudom, hogy képzeli a természetes

fejlődést az az anti-lamarckizmus, mely csak a természetes, az alkalmatlannak elpusztulása, az alkalmasnak tovább szaporodása útján való kiválasztódást ismeri el e fejlődés mozgatójának? Ha semmi egyéb nem hatna az élő lények alakulására, mint az elpusztulás és a megmaradás, a szerzett tulajdonságok pedig nem öröklődnének tovább, akkor az élő lények egyszerűen nem alakulnának, mert az első eleven lények közül ugyan a mai napig is megmaradtak volna azok a fajták, melyek a föld légkörének s egyéb adatainak minden változását kibírták, de csak olyan kezdetlegeseknek maradtak volna meg, a milyenek kezdetben voltak, s nem fejlődtek volna sejtből vagy miből emberré és tölgyfává. A ki hisz a fejlődésben, annak abban is kell hinnie, hogy a szervezet tapasztalatai tovább öröklődnek, s módosítóan, javítóan, fejlesztően hatnak a szervezetre, — s föl-téve, a mi pedig igen kétséges, hogy a benyomások, melyeknek hatásai folytán az ember a mai emberré fejlett, nem jártak eszmélettel: vajjon e benyomások azért másképpen hatottak-e és más természetű fejlődést idéztek-e elő, mint azok az emberi tudatos tapasztalatok, a melyekből származott elhatározások és beavatkozások folytán építettük egyre tökéletesebben a hajókat? A misztikus és csodakereső vállvonogatással szemben a látható és kitapintható valóság az, hogy a mi tulajdonságokat s folyamatokat a természettől lett dolgok külön és saját saját-ságainak tekintenek: az élet, a szervesség s a fejlődés fő jellem-zőit csakúgy megtalálni a mesterségesen csinált dolgokban, a mesterségesen és tudatos belenyúlással megindított vagy módosított folyamatokban is. S ez éppen azért van így, mert nincs semmi, a mi ne volna természet és ne volna természetes. Nincsenek természetes és nem természetes dolgok, csak jól és rosszul sikerült dolgok vannak. A jól sikerültek mintegy jól számoltak a világegyetem adottságaival vagy jól hibáztak rájuk, s megmaradásuk megfelel nekik; a rosszul sikerültek rosszul számoltak vagy rosszul alakultak, s el kell pusztulniok. De különbségnek egyáltalában nem különbség, hogy a sókat az én kezem dobta-e a vízbe, vagy útjába eső ásvány-rétegekből szedte-e magába; a különbség csak az, hogy milyen és mennyi a só és a víz, — s ha az én mesterséges savanyúvizem csakugyan (és nem csakis hitem szerint) olyan összetételű, mint a természetes: bizony a vegyi s a fizikai erők szakasztott úgy megmozdulnak benne vagy általa, mint a természetesnél. Ha csakugyan töké-letesen ismerném az emberi test szöveteinek összetételét; ha

teljesen elő tudnám állítani részeiket és pontosan össze tudnám rakni (a mi mind nem lehetetlenség, csak *ma* még nem ismerjük a módját): akkor valóban, vegyi és fizikai úton is meg tudnám csinálni a homunkulust. Különbségnek a természetesen lett és mesterségesen csinált dolgok közt alig marad meg egyéb, mint a természetes fejlődés bizonyos lassúsága, de ezt egyrészt megtalálni emberkéztől lett dolgok fejlődésében is, mint éppen a hajó példáján láttuk, viszont az csak nem lehet különbség, hogy a dolgok törvényeinek, a szükségek helyes ellátása módjának átlátása egyszerre ötlött-e valamely kiváltságos elmébe, vagy sok nemzedék tapogatózó próbálkozásai után? Az észak-amerikai Uniót például egyszerre alakították, »csinálták« meg, és szakasztott ugyanolyanok az élete nyilvánulásai, mint a lassan »lett« államoké. Ha ezt elismerik, akkor el kell ismerni azt is, hogy az egyszerre csinált dolgok szakasztott úgy lehetnek elevenek, szervesek és továbbfejlődőek, mint a lassan lettek. Ha pedig nem ismerik el, és azt mondják, hogy az állam eszméje már élt és kifejlődött volt, mikor kaptafájára az Uniót ráhúzták: ezzel csak azt mondják, hogy egyáltalában nem lehet valamit »egyszerre csinálni«. A mi bizonyításunk számára ez mindegy — s például a sztenográfiát vagy a Morse-féle ábéczt akár egyszerre csinálnak, akár a természettől lett írás kaptafájára mintázottnak tekintik; az életet, a szerveséget s a természetes fejlődést nem szegezhetik mint ellenvetést e két intézmény ellen, mely kitűnően beválik, él, munkál és fejlődik, és, mellesleg mondva, maga is körülbelül olyasmi, mint a mesterséges világnyelv volna.

V.

Bizonyára: vannak szervesnek, elevennek és fejlődőnek mondott dolgok, melyeket nem emberi kéz s emberi értelem csinált. De vannak olyanok is, melyek tulajdonképpen embertől vagy embercsoportoktól valók, vagy legalább is fejlődésük és kialakulásuk ő bennük, ő általuk, az ő egyes porczikáik vagy egyes egyéneik tapasztalatának, elhatározásának s munkájának rendjén ment végbe és megy tovább: csak hogy ez alakulást és fejlődést a föl nem eszmélt emberiség nem követte tudatos figyelemmel. Ilyen talán mindjárt maga az emberiség is — és mindenestre, ilyen a legtöbb emberi intézmény, az állam, a társadalom, a nemzet, az erkölcs, a jog és sok minden egyéb, minek külön és meglevő voltának tudományos figyelmünk akkor fordult feléje,

mikor már rég megvoltak. De mindezek éppúgy, ha nem is ugyanazon mód és ugyanazon eszközökkel *csinált* dolgok, mint a miket most emberien, tudományosan, egyéni, nemzeti vagy nemzetközi tudatos elhatározással csinálunk — viszont e csinálmányaink csinálása közben éppúgy számoltunk a világegyetem erőviszonyaival, mint a hogy a leg-»természetes«-ebb fejlődés is mintegy tapogatódzva alkalmazkodott hozzájuk.

Ám vannak intézményeink és javaink, melyeknek megszületése már mai gondolkozásunk és figyelmünk idejébe esik. Dyen például a hadsereg vagy a posta, ilyen a kémiai vagy a fizikai tudomány.

Nos, nem ismerjük-e a posta keletkezését? Nem tudjuk-e pontos följegyzésekből majd minden ember nevét, a kinek elhatározása és rendelkezése tett hozzá szeg után szeget, intézkedés után intézkedést? Nem ismerjük-e a szükségeket, melyekhez képest módosítani kellett, kitágítani, alakítani, mindig tudatos elhatározással s mesterséges belenyúlással? Igazgatása, elrendezése, minden egyes lélekzetvétele nincs-e megszabva statútumokban, törvényekben, hivatali előírásokban s nemzetközi megegyezésekben? S ezenfelül is nem csupa mesterséges dolog-e, a min épül: az írás, a kocsi, az országút, a vaspálya, a tarifa, a levéltitok — s ez mind ugyancsak nem csupa tudatos, kiszámított s elhatározásból lett dolog-e? Mindazonáltal van-e szervezesebb szervezet, mint a posta? Van-e, mely a nem belevalót gyorsabban kilökné, a bele szükségeset gyorsabban felszíná, az új szerzeményt jobban analógiák és megállapodott törvényszerűség szerint alakítaná magához, akárcsak a jog, a társadalom és a — nyelv?

Vagy a kémiai tudomány. Ez is, mint minden természet-tudomány, a jelenségek olyan csoportját tükrözi vissza, mely magában szerves és törvényszerű. Már e valóság is, ha nem is biztosítékot, de mindenesetre alkalmat ad neki arra, hogy maga is szerves és törvényszerű legyen. Ám végre is a véletlenségek ezerfélesége is bele játszik abba, hogy és mint talált rá a kutató emberiség a kémiai jelenségekre, hogy fedezte fel a kémiai törvényeket, — s ezenfelül maga a kutatásra való elindulás és magának a kutatásnak módja, az új adatok szállítása, a hamisak kiküszöbölése, a kémiai tudomány fejlődésének minden egyes mozzanata, minden sikere és tévedése, minden eredménye és meddősége, mind egy-egy emberi tudatosság és elhatározás emléke, csakúgy, mint a hogy a festményen minden vonást,

foltot és árnyékot akarattal, elhatározással és tudatosan kellett megvonnia vagy lefestenie a festőnek, bármennyire alkalmazkodott is, e tudatossága és elhatározása közben, a vászon, a festék, az ecset s a lefestendő dolgok anyagában s életfolyamatában uralkodó állandó erőviszonyokhoz. Mégis: a kémiai tudomány, mint külön s a maga tárgyától elválasztott valóság: magában is nem szerves egész-e, majd azt mondtam: test? Nos: külön valóságul a kémiánál semmiben sem titokzatosabb s fejlődésében legalább is úgy a tudatosságtól függő a nyelv, mely mindig az emberi gondolkodás törvényszerűségének külső visszatükrözője, nemzetenkint vagy nyelvjárásonkint a nemzet vagy a vidék gondolkodásbeli sajátosságaié. Szervességen és törvényszerűségén belül végtelen szabadság van a tudatos belenyúlás számára, a mint ezt a Danték, a Shakesperek, a Montaigneok, a Goethék, Heinék és Arany Jánosok nyelvalkotó és alakító beavatkozásain látjuk és bámuljuk. Nem látom át, hogy a szándékosan, emberi eltökéléssel s nemzetközi meg egyezéssel megcsinált és elfogadott világnyelv törvényszerűsége, elevensége, szervessége s továbbfejlése miért ne volna biztosítva, mikor minden emberi gondolkodásnak és nyelvnek vannak bizonyos egyforma formái, adatai és szükségéi; mikor *ebben* a nyelvben is, mint minden nyelvben, kell formának találatnia a valóság, a tulajdonság és a cselekvés tolmácsolására, a múltéra, a jelenére és a jövőére, az összefoglalásra és a szétválasztásra, a konkrétumra s az absztraktamra, — s mikor az állandó szükségégek itt is állandóan ható erők, melyek a régi anyaghoz a célnak megfelelően alakítják hozzá az új adalékot s kilökik belőle a nem belevalót. Az állandó ok s az állandó cél miért ne nevelne itt is szervességet? A részek s a törvények szükséges harmóniája miért ne csendülne fel itt is ritmusban és numerusban? Egy szóval: mi állja útját, hogy a csinált nyelv, ha jól csinálták meg, a művelt emberiség közös gondolkodásának éppoly szerves tolmácsoló eszköze lehessen, mint a nemzeti nyelvek a nemzetekbe összefogódzott embercsoportokénak?

VI.

Viszont azonban, s ez a fontos: a mesterséges nyelv híjával volna a nemzeti nyelvek egy nagy hibájának, mely, igaz. csak a világközi használatban hiba, maguknak a nyelveknek erényük és erejük: az idiotizmusnak, vagyis a nyelvbeli sajátosságnak.

A nyelvbeli sajátosságokat az teszi lehetségessé, hogy a nemzeti nyelvek törvényei nem mindig logikaiak, s különösen nem következetesek, — mint a hogy a sajátos gondolkodás nem mindig helyes, s főképp nem egyforma. Eleven nemzeti nyelv a politikain kívül már azon az okon sem válhatik világnyelvvé, mert, míg az egész emberiségnek kéne vele élnie, viszont sajátosságai nem az egész világon születnek és gyarapodnak, hanem *egy* nemzet nyelvterületén s annak külön gondolkodása szerint, melyhez nehezen simul más nemzetek gondolkodása. Megtanulhatjuk a mások szavait, de nehéz a más fejével gondolkoznunk. S épp ezért holt nemzeti nyelv, mint a milyen a latin: az sem való világnyelvnek, nemcsak mert elmaradt nyelv, de mert törvényei nemzetiek vagyis szeszélyesek, nem következetesek és szigorúan logikusak, — s mert szerkezetének e lazaságában minden nemzet rést talál arra, hogy a maga idiotizmusait plántálja át bele, mint a hogy, annak idején, át is plántálta, s a latinul beszélő magyar s a latinul beszélő angol éppúgy nem értette egymást, mintha az egyik magyarul, a másik angolul beszélt volna. Nem akarom a szót szaporítani, de itt van előttem egy rövid Esperanto-grammatika. Nem mondom, hogy e nyelv ideálja a világnyelvnek — talán még lehetne egyszerűsíteni —, de hozassa meg, a kit érdekel, s figyelje meg, hogy szigorúan logika szerint való szerkezetével mennyire követni tudja a gondolat legfinomabb árnyalatait, s viszont éppen e szoros szerkezeténél fogva mennyire nincs benne hely: nem ugyan egyéni finomságok, de igenis nemzeti idiotizmusok számára. Abból a tételből indul ki, hogy a nyelv matéria a tő, s e töveket, igen okosan, azokból a nyelvekből veszi, melyeknek szavai az európai történelem során a legtöbb nemzeti nyelvbe beszivárogtak: tehát főképp a latin-görögből. A tő elejére vagy végére rakott és pontos jelentésű ragasztokokkal éri el, hogy a szó valóságot, tulajdonságot, állapotot, cselekvést, múltat, jelent, jövőt, összeséget, különséget, rokonságot, elvontságot, vagy kézzelfoghatóságot jelentsen, — annyira pontos rendszerrel, hogy a nyelvet kiki maga is továbbképezheti vagy gyarapíthatja, még pedig, s ez a fő: mindenki egyformán. A kis nyelvtan végén esperanto nyelven írt mutatványok is vannak, vagy tíz különböző nemzetbeli írótól, — s érdekes meglátni, hogy, bár az írásuk lelke, stílusa emberenkint különböző, a nyelvezetük egyforma. Hangzásra és kifejezésre eleven nyelv, csengésre olyan, mint az olasz. Mindent egybevéve igen genialis csinálmány, s ha, még egyszer mondom, talán nem is utolsó

szó e a vitában, mindenesetre gyakorlati és bevált példája annak, a minek elméletén veszekszünk: a mesterséges világnyelv lehetőségének. E lehetőségen pedig az csüggjön a legjobban, a kinek számára nagy és szent dolog a nemzeti nyelv. Mert ha igaz, a mit a naczionalisták hirdetnek, hogy az idegen nyelv tudása többé-kevésbé hűbéresévé teszi az embert az idegen nemzetnek, kapniok kell ez expediensen, mely egybefogja a nemzeteket, de egyet sem vet a másik alá.

Veigelsberg Hugó.